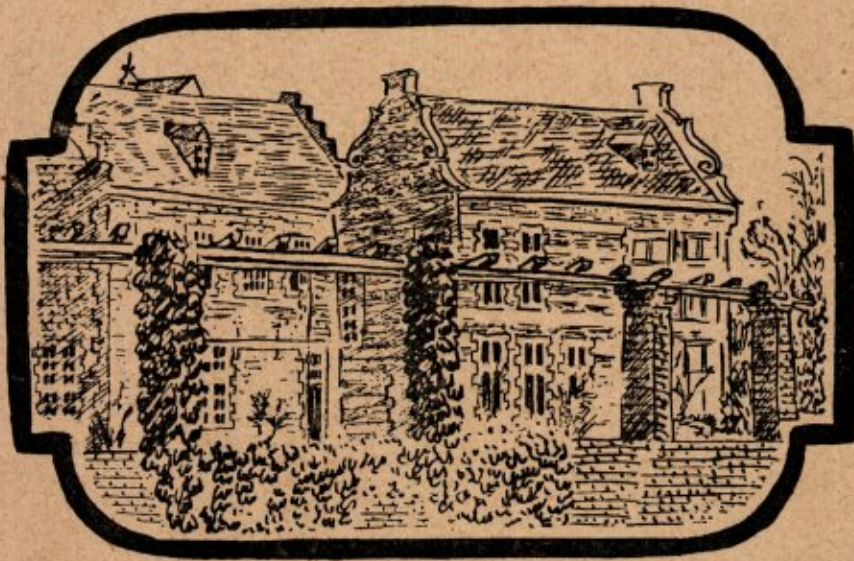

NATUUR- HISTORISCH MAANDBLAD

ORGAAN VAN HET
NATUURHISTORISCH
GENOOTSCHAP IN LIMBURG

HOTEL - RESTAURANT

BELLEVUE

VAALS

TELEF. K 4454-234

HOOGST GELEGEN HOTEL IN NEDERLAND

MODERN COMFORT

INSTRUMENTHANDEL

J. VERHAVE

PYTHAGORASSTRAAT 47, AMSTERDAM

ACHROMATISCHE LOUPEN

10x, 12x of 16x, in leder etui f 19.75

APLANATISCHE STEELLOUPE

6x f 14.50

Idem 8x f 13.50

Idem 10x f 12.75

Idem 12x f 12.25

INSECTENSPELDEN van roestvrij

staal, per pakje van 100 stuks f 1.50

INSECTENDOOS, 30x40 f 10.00

Idem 40x50 f 12.40

Epen

ZUID-LIMBURG

Prachtig Natuurschoon
Rijke flora en fauna
Ideaal wandeloord

PENSION PEERBOOM

TELEFOON K 4455 Nr 220

EENVOUDIG
KEURIG
DEGELIJK

BEZOEKT

HOTEL-RESTAURANT

Schieversberg

GEULLE

TELEFOON K 4401-272

Gelegen in een prachtig, nog ongerept gedeelte van Z.-Limburg. U vindt hier rust, elk comfort, zeer verzorgde keuken. Vanaf de terrassen prachtig panorama op de Maasvallei. Na Uw bezoek zult U enthousiast zijn.

HET GEHELE JAAR GEOPEND

Natuurhistorisch Maandblad

Orgaan van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg

REDACTIE: Jos. Cremers, Elisabeth Tehuis, Abtstraat 2, Maastricht. R. Geurts, Echt. Dr. W. Minis-van de Geyn, Bonnefantan 5, Maastricht. C. Willemse, arts te Eygelshoven.

Alle correspondentie betreffende de redactie te richten aan Mevr. Dr. W. Minis v.d. Geyn, Bonnefantan 5, Maastricht. Het Maandblad wordt aan alle leden van het Natuurhistorisch Genootschap gratis toegezonden. Prijs voor niet-leden f 6.00 per jaar, afzonderlijke nummers voor niet-leden f 0.50, voor leden f 0.30. Auteursrechten voorbehouden.

ADMINISTRATIE: Adreswijzigingen, opgave van nieuwe leden, bestellingen van Maandbladen te zenden aan het Natuurhistorisch Museum, Bosquetplein 7, Maastricht.

INHOUD: Aankondiging van de Maandvergaderingen, p. 57. — Nieuwe leden, p. 57. — Voor de Jeugdleden, p. 57. — Verslag van de Jaarvergadering op 20 Mei 1951 te Venlo, p. 57. — J. van den Assem, De Andrena soorten van de Sint Pietersberg, p. 60. — P. Chrysanthus O.F.M. Cap. Een mooie zeldzame kruisspin uit Zuid-Limburg, p. 62. — Drs. H. Sanders, Hymenoptera aculeata IV, p. 63. — Br. Agatho. Enige vogelwaarnemingen in 1948, 1949 en 1950. p. 64. — A. M. Husson, Boekbespreking.

AANKONDIGING

VAN DE MAANDVERGADERINGEN.

Te Maastricht op Woensdag 6 Juni, om 6 uur in het Natuurhistorisch Museum.

Te Heerlen op Woensdag 13 Juni, om 7 uur in de R.K.H.B.S., Akerstraat.

NIEUWE LEDEN.

J. Dieteren, Dorpstraat 88, Overhoven-Sittard.

Mej. B. Reimersdaal, Directrice Huishoudschool te Eygelshoven.

Dr. H. Lindeboom, Akerstraat, Heerlen.

VOOR DE JEUGDLEDEN.

Vergadering op *Woensdag 13 Juni*, om 6 uur in het Natuurhistorisch Museum.

Zondag 17 Juni excursie naar de Brunsommerheide o.l.v. Jo Janssen. Vertrek per trein uit Maastricht om kwart na elf, naar Heerlen. In Heerlen om kwart vóór twaalf of om twaalf uur de L.T.M.-bus nemen naar de Oranje Nassau Mijn III, Heerlerheide.

Fietsers vertrekken om half elf op het stationsplein te Maastricht.

Excursie naar Stein o.l.v. de heer P. J. van Nieuwenhoven, op *Zondag 1 Juli*. Om 2 uur vertrek per fiets aan de Wilhelminabrug, Franciscus Romanusweg.

VERSLAG VAN DE JAARVERGADERING

OP 20 MEI 1951, TE VENLO.

Aanwezig de dames: Minis-van de Geyn, Bels-Koning, Chambille, Widdershoven, Schipper, Zopp, Willemse-Widdershoven, van der Mijl Dekker en de heren: Willemse, Kruytzer, Mommers, Wassenberg, Bels, Boermans, van Lin, Ververs, Geurts, Verschueren, Pijpers, Hermans, Berghs, Smeets, Gregoire en van Rummelen.

De voorzitter opent de vergadering met de volgende woorden:

Dames en Heren,

Bij het openen van deze jaarvergadering, heet ik U allen hartelijk welkom, meer speciaal de leden van de afdeling Venlo en omgeving, waar na vele jaren wederom een jaarvergadering wordt gehouden.

In het afgelopen jaar trad om gezondheidsredenen onze onvolprezen voorzitter Rector Cremers af en werd ik aangezocht zijn plaats in te nemen. Ik heb gemeend deze eervolle taak, zij het met enige schroom op mij te nemen, want voorzittersbloed, zoals de rector dit bezat, zit nu eenmaal niet in mijn aderen. Tot vice-voorzitter werd benoemd de heer van Rummelen, die vele jaren de vroegere voorzitter zo verdienstelijk had vervangen. Wij blijven dankbaar voor steun van Provincie en Gemeente. Aanstonds zal de secretaresse, de redactrice en de penningmeester U op de hoogte brengen van het verdere verloop van dit verenigingsjaar en nu blijft mij nog de aangename taak U toe te

wensen dat de excursie van hedenmiddag, ingezet met prachtig weer, prettig en leerzaam zal zijn voor alle deelnemers, die naar ik hoop, nog in grote getale zullen komen op dagen.

Mag ik nu overgaan tot het tweede punt van de agenda en het woord geven aan de secretaresse voor het uitbrengen van het jaarverslag.

„De voornaamste gebeurtenis van 1950 had in de laatste maand van dat jaar plaats. Het was het aftreden van Rector Cremers als voorzitter. Het zou onze Rector niet aangenaam zijn, als wij lang uitweidden over hetgeen hij voor het Genootschap betekend heeft, gedurende de 40 jaren van zijn voorzitterschap. Iedereen weet, hoe de oprichter ook steeds de ziel gebleven is van het Genootschap. Nieuwelingen kunnen zijn originele geest en zijn energie terugvinden in het Maandblad. Men leze er de oude nummers nog eens op na, om verwonderd te staan, hoe de rector steeds een zeer natuurlijke menselijkheid met zuiver wetenschappelijke geest wist te verenigen.

Wij kunnen ons gelukkig prijzen, dat Rector Cremers, thans als bestuurslid zonder functie, zijn bijzondere gaven nog steeds ten dienste van het Genootschap stelt.

Le roi... n'est pas mort — au contraire! Mais quand même — „Vive le roi!“. Rector Cremers zal mij dit grapje, dat als het ware aan zijn humor ontstolen is, niet euvel duiden.

Wij mochten in dokter Willemse uit Eggshoven — thans juist één jaar bestuurslid — een actieve nieuwe voorzitter begroeten.

Het Bestuur werd verder uitgebreid met de heer van Boven uit Roermond.

De veertigste verjaardag van het Genootschap (27 Nov.) werd op bescheiden wijze op de feestelijke maandvergadering van 8 November herdacht.

Het ledental bleef vrijwel constant, hoewel er evenals het vorig jaar een vrij groot verloop was, n.l. van bijna 70 personen.

Thans telt het Genootschap 606 leden. Voorgaande jaren: 1949, 613; 1948, 608.

De maandvergaderingen werden gemiddeld door 40 leden bezocht. Vorige jaren: in 1949, 42; in 1948, 38. Het cijfer 40 is echter geflatteerd door de drukbezochte feestvergadering van 8 November. Zonder deze zou het gemiddeld bezoek slechts 36 geweest zijn, wat een kleine achteruitgang betekent. Wij zullen allen

tesamen als leden en bestuur ons best moeten doen om de vergaderingen zo interessant mogelijk te maken. Heerlen ging voort met de stijging in het gemiddeld bezoek der vergaderingen van 1 per jaar. In 1950 kwamen er gemiddeld 15 leden per keer.

Door de dood ontvielen ons Dr. D. Mac Gillavry, Apotheker H. A. J. Eberhard, Mr. H. H. Kortebos, Burgemeester A. Meeuwissen uit Echt, de heer G. Prick en onlangs de heer Eduard Schoenmakers, ons allen zo wel bekend uit de tijd, dat hij op het museum werkte.

Bij de vorige jaarvergadering bestond in onze vertegenwoordiging in de Commissie van Toezicht op het Natuurhistorisch Museum te Maastricht nog de vacature Dr. H. J. Beckers. Op aanbeveling van het Genootschap is door Burgemeester en Wethouders hierin benoemd ons lid de heer G. Beckers, arts te Beek.

Het contact met de groepen leden uit Midden- en Noord Limburg is nog niet zo groot als wenselijk.

In October 1950 werden z.g. Natuurwandelingen ingesteld, waarbij de leden, zonder speciaal aangewezen deskundige excursieleiders, onderling wandelingen organiseren. De technische organisatie berust bij mej. M. Chambille te Maastricht en de heer Mientjes te Heerlen; deze wandelingen ondervinden wisselende, maar gewoonlijk goede belangstelling; vooral de groep Heerlen is zeer actief.

De jeugdgroep verheugt zich in een groot aantal, thans ten dele zeer jeugdige leden.

Naar aanleiding van de voorgelezen alinea over het ledental spreekt de voorzitter een opwekkend woord ter werving van nieuwe leden. Hij vraagt de aanwezigen met aandrang om ieder in eigen omgeving propaganda te maken bij liefhebbers en beoefenaars van de natuurwetenschap, om toe te treden tot ons Genootschap. Ook geeft hij in overweging om vrijwillig het contributie bedrag te verhogen. Vervolgens staat de penningmeester op om het verslag over het jaar 1950 uit te brengen.

Geheel in het teken des tijds is de kastoe-stand verre van gunstig, hetgeen voornamelijk veroorzaakt wordt door de stijging van de kosten der periodieken. De minder rooskleurige positie blijkt overduidelijk uit de voorgelezen cijfers. Namens de kascommissie 1950 verklaart de heer Gregoire dat kas en boekhouding in perfecte orde werden bevonden en hij stelt voor

om de penningmeester onder dankzegging te dechargeren.

Op voorstel van de voorzitter worden mej. M. Chambille en de heer L. Gregoire herbenoemd als leden van de kascommissie 1951. Dan volgt punt zes van de agenda n.l. het verslag van de redactie.

„Het Maandblad en de Publicaties konden het afgelopen jaar volgens regel uitkomen, doch de drukkosten zijn dusdanig gestegen, dat voor de nabije toekomst het ergste gevreesd wordt. Dat het Maandblad in het laatste jaar nog geregeld is kunnen verschijnen is wel grotendeels te danken aan de ons toegezegde subsidie van de Commissie inzake wetenschappelijk Onderzoek van de St. Pietersberg. Van deze Commissie zijn 15 mededelingen gepubliceerd, die elk op zich een belangrijke bijdrage vormen voor de kennis onzer regionale fauna en als zodanig in ons blad bijzonder tot hun recht komen.

Tot slot: met 110 instituten wordt thans ruilverkeer onderhouden.”

De voorzitter meent, dat ook dit overzicht hem weer noopt om op hetzelfde aambeeld te hameren „spant U in om nieuwe leden te werven”.

De aftredende bestuursleden worden op voorstel van de heer Gregoire bij acclamatie herkozen, waarna de heer Mommers tevens namens Mevrouw Minis dankt voor het bewijs van vertrouwen in hen gesteld.

Vervolgens komt ter sprake de vaststelling van het huishoudelijk reglement, dat thans is aangepast aan de bij Koninklijk Besluit no. 31 dd. 20 Febr. 1947 goedgekeurde statuten. De secretaresse vestigt de aandacht op artikel 2, dat als volgt veranderd is: „Jeugdige leden tot 18 jaar, betalen een jaarlijkse contributie van f 1.50. Zij hebben geen stemrecht en ontvangen het Maandblad niet”. De overige artikelen geven geen aanleiding tot discussie, waarna de reglementswijziging wordt aangenomen.*)

Van de rondvraag maakt de heer Smeets gebruik om de vergadering te zeggen dat het de afdeling Venlo zeer verheugd heeft, dat het Genootschap dit jaar naar Venlo is gekomen en hij wenst de deelnemers een aangename en interessante dag toe.

Met een dankwoord aan de diverse bestuursfunctionarissen en aan de heer Smeets, die de technische leiding van deze dag op zich heeft genomen, besluit de Voorzitter de geslaagde vergadering.

* * *

Des namiddags volgt een wandeling, begunstigd door mooi weer, langs de Venlose steilrand, wiens betekenis de heer Smeets als volgt heeft toegelicht:

Toen de Maas na de hoogterrastijd een diepere geul, een breed dal mag ik wel zeggen, ging uitschuren in het puin, dat zij en de Rijn hier hadden aangeslept, ontstond langs het hoogterras een steile oever. Deze zien we van uit de stad van de Tegelse weg af naar de Veldense weg duidelijk als een steile rand zich uitstrekken in de richting Zuid-Noord vóór de Duitse grens. Deze steile rand en de trede die hij vormde in het landschap kreeg voor de stad Venlo een bijzondere betekenis.

Watervoorziening der stad.

Het hoogterras bevat in de onderste lagen klei. Als klei eenmaal met water verzadigd is, vormt ze een ondoorlaatbare laag, daardoor blijft het regenwater dat op het hoogterras valt staan, en vormt bij de helling talrijke bronnen, die veel en zuiver water leveren, dat o.a. gebruikt wordt door de wasserijen. Aan de Waterleidingsingel, die vlak langs de steilrand loopt heeft men de prise d'eau voor de Venlose watervoorziening.

Boven op de rand bouwde men een soort reservoir en spaarde daarmee een watertoren uit.

De reiniging der riolen.

De talrijke beekjes, die hun oorsprong vinden aan de voet van het hoogterras, zijn op handige wijze geëxploiteerd tot vuilnisafvoerders der stad. De helling is voldoende en men heeft de riolen tot ondergrondse beken gemaakt, die onder de straten lopen. Men ziet van tijd tot tijd de Gemeentearbeiders bezig met het doorspoelen en reinigen. Het „Rienke”, dat bij de overweg aan het einde van de Burgemeester van Rijnsingel verdwijnt, laat zich nog even zien aan het kleine park, om dan weer te verdwijnen tot aan de Maas.

Betekenis der beekjes voor de tuinders.

De beekjes, die aan de steilrand hun oorsprong vinden, doorstromen het Tegels Broek

*) Gestencilde exemplaren van het huishoudelijk reglement 1951 zijn gratis aan het Museum verkrijgbaar.

en het Ven. De tuinders maken van hun helder water gebruik, om de groenten te wassen voor ze naar de veiling gebracht worden. Ook zijn die beekjes van veel nut in droge zomers. Ze zorgen, dat de grond vochtig blijft en de planten beschikken daardoor steeds over voldoende water. De Beek van het Jammerdal heeft haar bronnen vlak bij het grenskantoor aan de Kaldenkerkerweg. Ze schijnt steeds over voldoende water beschikt te hebben om de Bovenste en Onderste molen te voeden. Ook het zwembassin kan geregeld van water worden voorzien. Thans zijn de molens niet meer in gebruik als watermolens en de molenkolk der Bovenste molen wordt als roeivijver gebruikt.

Het vliegveld.

Boven op het hoogterras lagen voor 1940 op de Grote Hei de militaire oefenterreinen, de schietbanen en het militaire vliegveld. Ook nu weer is de Grote Hei als oefenterrein benut.

Herstellingsoorden.

In de gezonde omgeving der dennenbossen (geen fabrieken) bouwde men de herstellingsoorden „Maria Auxiliatrix” voor T.B.C. lijdens en het „Mutsaersoord”. Vlak boven de stad verheft zich op de uiterste rand het geestelijk herstellingsoord „Manresa”.

Mooie wandelingen.

Vanaf de Tegelse watertoren tot de Straalseweg is de steilrand grotendeels bebost. De stad legde een wandelpark aan en menig Venlonaar zocht na volbrachte dagtaak of des Zondags het Jammerdal, Stalberg of de Berkenlaantjes achter „Manresa”, klein Egypte, uit tot een wandeling.

De zandgroeven.

Op een paar plaatsen is men begonnen met een zandgraverij o.a. bij Stalberg en aan de Kaldenkerkerweg achter het Casino. Duizenden kubieke meters zand en grint worden hier gedolven om de stad weer op te bouwen (metselzand en betonwerken).

Tegelse klei.

De klei onder het hoogterraszand noemden we straks als ondoorlaatbare laag, die het water vasthoudt. Maar diezelfde klei is van nog meer economische betekenis. Zij is de grondstof voor de Tegelse kleiwarenindustrie.

In de onderste hoogterrastijd is in een half verlaten arm der Maas, waar weinig stroom-

snelheid was, fijn slib bezonken met plantenresten vermengd. Deze laatsten geven de klei zijn grijsblauwe kleur, terwijl de bovenste lagen bruinrood zijn. In die tijd moet het klimaat vrij warm geweest zijn. Men vond erin allerlei resten van dieren: apen, neushoorns, herten en bevers. De klei wordt gewonnen in dagbouw. Ze zit 10 à 15 m. diep in lagen van 2, soms wel 3 à 4 meter dik. Het zand wordt eerst weggehaald, daarna wordt de klei afgegraven en naar de fabrieken vervoerd.

* * *

Te zes uur keerde het gezelschap zeer voldaan te Venlo terug en alle deelnemers stemden in met een hartelijk dankwoord aan de excursieleiders.

Mededelingen van de Commissie inzake Wetenschappelijk Onderzoek van de Sint-Pietersberg, No. 15.

DE ANDRENA SOORTEN VAN DE SINT PIETERSBERG.

door

J. VAN DEN ASSEM (LEIDEN)

Het ligt in mijn bedoeling het een en ander te vertellen over bijen, gevangen tijdens de excursies op de Sint-Pietersberg in 1949 en voor een deel ook in 1950. Ditmaal gaat het verhaal over een aantal graafbijen behorend tot het geslacht *Andrena*.

Het meest in het oog lopende verschil tussen *Andrena* en andere genera van Apiden is wel het verloop van de vleugeladeren. Ook de manier waarop stuifmeel verzameld wordt, nl. met behulp van scheenborstels (*scopa*), een dijbehaar (flocus) en verzamelharen aan weerszijden van het borststuk is opmerkelijk.

Andrena's zijn solitair levende dieren, die in de grond nestelen. Sommige soorten zijn sterk gespecialiseerd op bloemen van een bepaalde plantensoort of een bepaalde plantenfamilie. Belangrijke kenmerken bij de determinatie zijn: oppervlaktestructuur van de chitinehuid en beharing, bij de ♂♂ o.a. de onderlinge grootteverhouding van de sprietleedjes. Met behulp van deze en andere kenmerken is een onderverdeling van het genus *Andrena* mogelijk in min of meer natuurlijke groepen, die ieder voor zich dikwijls zeer nauw verwante soorten omvatten. Een woord van dank aan de Heer P. J.

van Lith te Rotterdam, die onzekere determinaties van mij bevestigde of corrigeerde, is zeker op zijn plaats.

Een van de meest in het oog vallende, en tevens een van de grootste (ca. 15 mm) soorten, die op de gehele berg, waar *Knautia* groeit zonder moeite is te vinden, is *A. hattorfiana* F. Het achterlijf van de ♀♀ van deze soort is voor een groot deel rood gekleurd. Ook werd verzameld de var. *haemorrhoidula* Vier. (achterlijf is hier als bij de ♂♂ geheel zwart). Bij het Fort Sint Pieter is nog gevangen een ♂ met een rode tekening op het achterlijf, dus als bij een ♀. Van der Vecht vermeldt in „Fauna van Nederland” (*Hymenoptera Anthophila* genus *Andrena*) hiervan dat Nederlandse ♂♂, die deze bijzonderheid vertonen, hem onbekend zijn.

Een goede vangst is een ♀ van *A. polita* Sm. Deze Zuid-Europese soort, in grootte ongeveer gelijk aan *A. hattorfiana*, maar met een glanzend zwart achterlijf met eigenaardige chitinstippeling, werd door ons enige tijd voor een faunae nov. spec. gehouden. Van verschillende zijden werd ons echter medegedeeld, dat reeds in 1947 enige exemplaren van deze soort waren verzameld door de Heer Teunissen, ook op de Sint Pietersberg.

Van de zgn. *albicans*groep, een groep die gekenmerkt wordt door een merkwaardige sculptuur van de chitine op een bepaald deel (scutellum) van het borststuk, werden verzameld *A. carbonaria* L., *A. agilissima* Scop. en *A. albicans* Müll.

A. carbonaria is, zoals de naam reeds doet vermoeden, een zwarte graafbij met overwegend zwarte beharing. De in de collectie aanwezige exemplaren werden alle verzameld in Juli op *Brassica* langs de Kleine Pruisweg.

A. agilissima vertoont op het achterlijf een metaalglans. Het enige exemplaar dat van deze soort werd gevangen is een ♀, het werd verzameld bij haar nest (Slavante). Deze graafbij schijnt uitsluitend het zonneroosje te bezoeken.

In tegenstelling met de twee voorgaande soorten is de derde vertegenwoordiger van de *albicans*groep, *A. albicans*, zeer algemeen te noemen op de berg, vooral in de Wijngaard.

A. nitida Geoffr. en *A. vaga* Panz., twee verwante soorten met glanzend achterlijf en dicht behaard borststuk, zijn opmerkelijke, maar zeker geen algemene verschijningen. *A. nitida* werd

gevangen op *Brassica* langs de Kleine Pruisweg, *A. vaga* aan de bovenrand van het Encibos op *Salix*. De data van de vangsten van deze laatste soort zijn aanzienlijk vroeger dan die aangegeven door van der Vecht als eerste verschijningsdatum, nl. ♀ 22 Maart 1950, ♂ 23 Maart 1950 (van der Vecht resp. 31 en 29 Maart).

De *Andrena*'s behorende tot de *propinqua*groep vertonen een sterke ontwikkeling en een bepaalde wijze van inplanting van de verzamelharen op het borststuk. Van deze groep werden drie vertegenwoordigers verzameld en wel *A. propinqua* Schck. (Cannerberg), *A. combinata* Christ. (op *Daucus*, Franse Batterij) en *A. flavipes* Panz. (Franse Batterij, grenspaal 55). De laatste soort is op de berg niet zeldzaam, maar toch veel minder algemeen dan in West-Nederland.

Ook van de *ovatula*groep werden tot nu toe drie soorten gedetermineerd. Hiertoe behoren bijen met o.a. een karakteristieke achterlijfsbeeharing. Van *A. ovatula* K. werden grote hoeveelheden ♂♂ aangetroffen op de Cannerberg langs het Albertkanaal op klaverachtigen op 21 Mei 1950, een zomerse dag. Op de Sint Pietersberg is deze soort kennelijk minder algemeen (Wijngaard). Van de zeldzame soort *A. lathyri* Alfk. werd een ♂ gevangen aan de onderzijde van het Encibos. Bij Zonneberg werd een ♀ van *A. albofasciata* Ths. verzameld.

Een op de berg zeer algemene soort is *A. humilis* Ihm., vroegste verzameldatum 22 Mei 1950. *A. humilis* werd steeds gevangen op het muizenootje (*Hieracium pilosella*). Nesten van deze soort werden gevonden in het terrein tussen Wijngaard en Encibos. Ook op *Hieracium*, in het zelfde gebied, werd aangetroffen de zeldzame *A. fulvago* Christ.

Van de soort *A. jacobi* Perk. werden alleen ♂♂ verzameld, ze zijn door hun eigenaardige sprietten gemakkelijk te herkennen. (Wijngaard, Cannerberg).

A. gwynana K. is niet zeldzaam op de berg. Door de zwarte beharing van de kop en de roestbruine haren op het borststuk levert de determinatie van deze soort geen bijzondere moeilijkheden op. In de Wijngaard en aan de bovenrand van het Encibos (resp. op *Taraxacum* en *Salix*) werden exemplaren van de eerste generatie gevangen (22 Maart 1950; van der Vecht ♀ 25 Maart). Van de tweede generatie is in de collectie een ♂ aanwezig (Wijngaard).

Op *Brassica* langs de Kleine Pruisweg werd een ♀ *A. nigro-aenea* K. gevangen. *A. angustior* K. is een zeldzame soort, een ♂ hiervan werd verzameld op de Cannerberg.

A. sericea Christ. werd tot nu toe alleen op de Franse Batterij verzameld, maar op die plaats is ze niet zeldzaam.

Een zeer vroege soort is *A. praecox* Scop. De ♀♀ van deze, tot de *varians*groep behorende bijen, hebben een vrij sterk behaard achterlijf, de ♂♂ kenmerken zich door hun kopbouw. Deze soort werd gevangen op *Salix* op 22 Maart 1950 (van der Vecht ♀ 29 Maart, ♂ 26 Maart, als eerste verschijningsdatum). Een paartje in copula werd op dezelfde datum, eveneens op *Salix* verzameld.

Rest mij nog een vangst te vermelden van een ♂ *A. florea* F. op *Bryonia* in de Wijngaard.

Tot nu toe zijn dus 22 soorten van het genus *Andrena* in het gebied van de Sint Pietersberg en omgeving gevonden. Ongetwijfeld zal verder onderzoek daar aan het licht brengen, dat nog andere soorten in het gebied voorkomen. Het ligt in de bedoeling om eventuele verdere gegevens in deze serie van artikelen bekend te maken.

EEN MOOIE ZELDZAME KRUISSPIN UIT ZUID LIMBURG.

(*Araneus alsine* Wlk.)

Al herhaalde malen had ik in de afgelopen zomervacantie in Brunssum het weggetje gelopen, dat voor mij de kortste verbinding vormde tussen het klooster van de Zusters, waar ik gastvrijheid genoot, en het gedeelte van de Brunsummer-hei ten N. van het stort, het voorname terrein van mijn spinnenvangsten.

24 Aug. liep ik dit weggetje voor de laatste keer, de heerlijke en vruchtbare vacantedagen in die prachtige omgeving waren, jammer genoeg, weer ten einde. Hoewel ik op dat weggetje dwars door het veen elke struik en plant bijna van buiten kende, — spinnen zoeken gebeurt voetje voor voetje — keek ik toch weer gespannen uit en gebruikte telkens weer mijn sleepnet: men kon nooit weten, misschien zat er nog wel iets, wat ik niet had.

Enkele glinsterende webdraden tussen het gras trokken mijn aandacht: daar zat natuurlijk een spin, „zal wel weer een Hangmatspin

(*Linyphia*) zijn” — daar krioelt het in die tijd van — ik wilde al doorlopen, maar zag gelukkig nog juist op tijd een klein verdord blaadje in de draden hangen. Niets bizonders, die lagen er natuurlijk honderden in het rond, maar toch? Ik wist, dat onze allermooiste Kruisspinoort, *Araneus alsine*, de gewoonte heeft om haar web laag bij de grond te maken en zelf steeds in een opgerold blaadje boven in haar web zit; gezien had ik het nog nooit, maar zo stond het in de boeken. Dus proberen! al gaf ik mezelf ook niet veel kans. Aspirine-buisje onder het blaadje, hier zacht tegenaan drukken, en jawel hoor, ze kwam er uit! Ruim 1 cm. lichaams-lengte (dus wat kleiner dan de gewone Kruisspin), kopborstwerk, achterlijf en poten, alles prachtig oranje gekleurd, het achterlijf bezaaid met kleine, ronde, gele vlekjes; van een folium, de bekende donkere bladfiguur, die bijna alle Kruisspinoorten op het achterlijf hebben, is hier bijna niets te zien. Natuurlijk genoot ik van deze, in dubbele zin, mooie vangst. Na thuiskomst kon ik ook de Zusters, die mijn operaties met belangstelling volgden, van de schoonheid van het dier laten genieten, de volgende dag was er niet veel meer van over: in alcohol, het enige middel om spinnen te bewaren, verdwijnt de oranje kleur bijna geheel en gaat over in een bleke waskleur; alleen poten en kopborststuk behouden grotendeels hun kleur.

Natuurlijk heb ik verder gesnuffeld, geen enkel verdord blaadje was meer veilig, maar bij die ene vangst bleef het; het was trouwens al heel mooi. Onze grote spinnenkenner, Generaal van Hasselt, die ruim 50 jaar lang spinnen heeft verzameld, geeft 4 vindplaatsen in ons land nl.: Loosduinen, Breda, Oirschot en Winterswijk (Catalogus Aranearum 1886 en Supl. II 1890). Zelf heb ik twee maal een rondzwervend ♂ gevonden: Enschede „Aamsveen” 7-8-1946 en Helenaveen 9-8-1947; deze zijn lang niet zo opvallend en ik ontdekte ze ook pas veel later bij het determineren van de buit.

Volgens Wiehle (Die Tierwelt Deutschlands — Spinnentiere T VIB S 85) komt deze soort waarschijnlijk verbreid voor, maar wordt zelden gevangen, omdat men ze niet weet te vinden. Hij zelf vond ze op alle geëigende plaatsen: tussen het gras op vochtige bosplekken, boswegen en veengebieden; ze is uit verschillende landen van Europa bekend.

Mijn dagen in Brunssum zijn goed geweest!

In 7 dagen (17—20 April en 22—24 Aug. 1950) ving ik er 68 verschillende spinnensoorten, waar onder zich diverse zeldzaamheden bevonden en 14 soorten, die nieuw zijn voor Limburg. Binnenkort hoop ik de volledige lijst van mijn vangsten voor het Natuurhistorisch Museum te Maastricht in het Maandblad te publiceren.

Zuid-Limburg is ook een mooi spinnenland, de Brunssumerhei niet het minst!

P. CHRYSANTHUS O.F.M. Cap.

HYMENOPTERA ACULEATA

IV.

Vier soorten uit Limburg, nieuw voor de Nederlandse Fauna.

door

Drs H. SANDERS (Roermond)

Op de Entomologen vergadering, die 12 October te Maastricht werd gehouden, werden de volgende soorten ter kennismaking meegebracht.

Tiphia ruficornis Klug.

Reeds tweemaal is deze soort in de litteratuur van Nederlandse vangsten ter sprake gekomen. Allereerst in de Entomologische Berichten dl. V no. 111 (J. Lindemans 1920). Vervolgens in hetzelfde orgaan dl. XII no. 273 (van Lith 1947). In beide gevallen wordt er gesproken over eenzelfde vangst nl. een ♂ gevangen te Vorden op 8 Aug. 1919. Van Lith twijfelt echter in zijn boven vermeld artikel of dit wel de echte *Tiphia ruficornis* is. Inderdaad is deze enige tot nu toe bekende vangst uit ons land een klein exemplaar van de gewone *femorata*, met enigszins afwijkend aderverloop in de voorvleugels. Dit bleek naderhand toen ik materiaal aan van Lith ter beschikking stelde, door mij te Lerop 1949 gevangen. Aldus van Lith: „Na vergelijking met uw *Tiphia ruficornis* is mij nu definitief gebleken, dat het z.g. ♂, destijds door Lindemans gevangen, geen *ruficornis* is”. (in litt.).

De soort werd door mij Juli 1949 in behoorlijk aantal ♂♂ zowel als ♀♀ gevangen. Echter beperkt tot een betrekkelijk klein vangterrein. Overal elders werd wel *femorata* en *minuta* aangetroffen, doch nergens een exemplaar van *ruficornis*, hoewel speciaal naar deze soort werd uitgekeken. Ook in dit jaar 1950 werden enkele ♂♂ en ♀♀ van *ruficornis* aangetroffen, weer

op dezelfde vindplaats. Ik ben benieuwd of deze soort nu ook elders in Limburg zal gevonden worden. Vermeldenswaard is nog, dat in het Natuurhist. Museum te Maastricht zich 3 ♀♀ van deze soort bevinden, gevangen door Wassmann, echter zonder datum en vindplaats-etiket. Waarschijnlijk zijn ook dit toch wel Nederlandse exemplaren geweest.

Nomada tormentillae Alf.

E. Stoeckert (in Schmiedeknecht 1930) schrijft p. 986: „Es ist nicht verwunderlich, wenn auch in verhältnismässig gut durchforschten Gegenden immer wieder neue Formen fest gestellt werden... Hierbei ist allerdings zu beachten, dass man bei einer strengen Auffassung des Artbegriffs eine Reihe von Formen auch nur als Rassen (Unterarten) derselben Hauptart ansehen könnte.” Zo is het ook met *N. tormentillae*, wanneer men ze vergelijkt met *roberjeotiana* Pz. De verschillen tussen deze twee soorten zijn betrekkelijk gering en de verwantschap is in ieder geval zo groot, dat men omwille daarvan wellicht beter doet om van ondersoort te spreken, in dat geval *N. roberjeotiana tormentillae*. Terwijl de gastheer van *roberjeotiana* nog altijd niet met zekerheid vaststaat, is *tormentillae* gespecialiseerd op *Andrena tarsata* Nyl. Deze laatste soort, die in ons land zeldzaam is, komt in Midden-Limburg plaatselijk in aantal voor. Ik vond ze in het hele gebied van Lerop tot Echt, maar gebonden aan een bepaald biotoop, waarbuiten men tevergeefs zal zoeken. De *Nomada*'s, die hierbij gevangen werden bleken inderdaad voldoende kenmerken te bezitten om ze te rekenen tot *tormentillae* Alf. (det. Verhoeff). Terloops zij hier nog vermeld dat *roberjeotiana* Pz. in de Augustusmaand de overheersende *Nomada*-soort is in Midden-Limburg. Ook van Zuid-Limburg zijn mij meerdere vindplaatsen bekend o.a. Epen, Gulpen, Heerlen, Brunssum, maar voorzover mijn eigen waarnemingen strekken, is het optreden daar niet zo massaal. De soort verschijnt omstreeks half Juli, bereikt rond 15 Augustus een hoogtepunt, om daarna geleidelijk in aantal af te nemen.

Andrena distinguenda Schck.

Van deze soort werden door mij twee ♀♀ gevangen te Ransdaal op 5 Mei 1946. Het is een kleine *Andrena*, niet veel groter dan een

flinke *minutula*. Aanvankelijk hield ik deze soort dan ook voor een *A. subopaca* Nyl., waarmee ze wel enige overeenkomst heeft. De lengterimpeling van de clypeus onderscheidt deze soort echter direct van alle soorten uit de *minutula*-groep. *A. distinguenda* is volgens E. Stoekert een zuidelijke soort die in Midden-Europa slechts zeer lokaal optreedt en tot de zeldzame vangsten mag gerekend worden. *Distinguenda* was van een enkele plaats uit België bekend (v. d. Vecht 1928 p. 132). Als vangplant wordt opgegeven *Capsella bursa pastoris*, mijn exemplaren werden op *Brassica* gevangen.

Crossocerus (Ablepharipus) congener Dhlb.

Van de nieuwe vangsten beschouw ik deze laatste als de belangrijkste. Het is een kleine *Crabro*, die ik eerst rekende tot *podagricus* Lind. De vorm van het pygidiaalveld bij het ♀, als een driepuntige ster, wees onmiddellijk in deze richting. Inderdaad is *congener* met *podagricus* nauw verwant, zodanig zelfs dat men getwijfeld heeft (o.a. Kohl) of *congener* wel een zelfstandige soort is, dan wel een kleine uitgave van *podagricus*. De bedoeling van mij was niet om 'n twijfelachtige soort aan de lijst der Nederlandse graafwespen toe te voegen. Maar alle twijfel omtrent deze soort kan men nu wel op zij zetten. Ik bezit 7 *congener* ♀♀, (Heerlen 1949 en 1950), allen duidelijk onderscheiden van *podagricus* door het volkomen gladde propodaeum (metathorax), zonder groeve en daarom ook zonder middenveld. Overgangen tot *podagricus* zag ik niet. Wat méér is, ik slaagde er dit jaar in, ook twee ♂♂ te vangen, die ongetwijfeld moeten beschouwd worden als te behoren tot *congener*, waarvan het ♂ tot nu toe niet bekend is.

Een volledige beschrijving zal naderhand volgen, ik wil hier volstaan met te vermelden, dat het propodaeum evenals bij het ♀ volkomen glad is, zonder middenveld. En dat de typische verbreding van de middenscheen, die kenmerkend is voor *podagricus*, bij *congener* ontbreekt.

Cr. congener Dhlb. is een houtbewoner en vliegt in twee generaties van Mei tot Augustus. Voor zover mijn waarnemingen gaan, geldt dit van de meeste *Crossocerus*-soorten en van meerdere andere graafwespen. In een enkel uitzonderlijk geval kan er misschien zelfs een derde generatie voorkomen; wat te denken bv. van datums als *Cr. congener* Dhlb. 3-X-1949,

of ook *Diodontus luperus* Shuck. 11-X-1950. Of is dit wellicht een verlate tweede generatie? Er is zelfs nog een andere mogelijkheid, nl. dat sommige exemplaren van de 2e generatie door uitzonderlijk gunstige levensomstandigheden het leven zolang kunnen rekken. Als zodanig kan men m.i. beschouwen de talrijke spinnendoders, die men in een gunstig jaar tot in October kan aantreffen o.a. *Ceropales maculatus* F., *Ammosphex unguicularis* Thom. en *trivialis* Dhlb., *Evagetes dubius* Lind. enz.

In andere jaren, als het enkele dagen achter elkaar te nat en te koud is geweest, zal men tevergeefs naar deze soorten zoeken. Voor een vangst derhalve als *Diodontus luperus* op 11 October, na zo'n uitzonderlijk slechte September-maand, denk ik beslist aan een derde generatie. Men zal telkens over ieder afzonderlijke vangst opnieuw moeten oordelen. Aan de hand van vele gegevens, kunnen we dan langzamerhand meer zekerheid krijgen.

Roermond 12 October 1950.

Litteratuur.

- Lith, J. P. van, 1947: De collectie... Ent. Ber. d. XII no. 273.
Schmiedeknecht O. 1930: Die Hymenopteren Nord- und Mitteleuropas. Jena.
Vecht, P. van der, 1928: Hymenoptera Anthophila Andrena. Leiden.

ENIGE VOGELWAARNEMINGEN
IN 1948, 1949 en 1950.

1. Overwintert de zwartkoptuinfluiter in zeldzame gevallen?

Op 6 Maart 1949 kwam een zwartkop ♀ voortdurend op een voertafeltje met brood en kaaskorstjes. 's Morgens was het — 6° C, ook 's middags vror het nog flink en de voorafgaande dagen had het eveneens gevoren en gesneeuwd. Op 10 Maart begon pas de dooi ('s morgens 3° C).

Het diertje zag er kwijnend uit, met opgezette veren. Op 7 Maart zag ik het ook nog enige malen; daarna niet meer, het is ongetwijfeld omgekomen. Nu is een zwartkopje op een voertafeltje al een zeer ongewone verschijning. Het diertje zal zeker enige dagen nodig gehad hebben om er volledig aan te wennen. Het is trouwens niet aan te nemen, dat het tijdens de

voorafgaande, echte winterse dagen pas gearriveerd zou zijn. Het was dan wel ergens voor de „vorstgrens” gebleven. Tegen volledig overwinteren pleit echter wel het feit, dat reeds een vorstperiode voorafging van $\pm$ half tot 27 Dec. Naar ik meen was deze echter geheel zonder sneeuw. De Avifauna van Limburg geeft als vroegste datum 23 Maart. De Ned. Vogels geeft ook 3 Maart 1893 te Breda, benevens enige Dec. en Januari-waarnemingen, geen enkele van Februari. In Engeland zijn wel enige Febr.-waarnemingen bekend. Het „Handbook of British Birds” zegt hiervan enkel, dat waarnemingen van Febr. en begin Maart „may refer to birds that have wintered”.

N a s c h r i f t: In de Levende Natuur van April 1950 wordt onder de Korte Mededelingen een waarneming vermeld van een zwartkoptuinfluiter δ op 7 Febr., eveneens op een vaststaand voerbakje.

2. Boompieper. *Anthus trivialis trivialis* (L.).

De Ned. Vogels geeft als aankomsttijd in het voorjaar: soms eind Maart en noemt waarnemingen van 29 en 30 Maart.

In 1948 zag ik er twee op 27 Maart. In 1949 op 12 Maart, een troepje van meer dan 10, waarbij in elk geval boompiepers waren. Dit geldt voor de 3 of 4 exemplaren, die ik nauwkeurig kon waarnemen. Overigens heb ik van de boompieper gelezen: ook op de trek zelden in groepjes. Dit jaar waren er op de stortplaats in het Bosserveld en langs de Zuid-Willemsvaart tot Smeermaes heel wat terug op 20 Maart.

17 Maart 1949 zag ik een δ in zijn karakteristieke zangvlucht.

Wat de broedtijd betreft, geeft de Ned. Vogels: Mei tot in Juli.

Verleden jaar vond ik op 25 April een nestje met 4 jongen, die enige dagen oud waren.

Op 30 April telde ik zeven verschillende met voer in de snavel, die alle het bekende alarmgeluidje lieten horen.

In 1948 vond ik op 6 Mei 2 nestjes met 5 jongen, de eerste een week oud, de tweede 12 à 13 dagen. Ze fladderden uit het nestje, toen ik de halmpjes op zij schoof.

Dit jaar vond ik een nestje met 4 eitjes op 29 April. Op 3 Mei waren er kleine jongen in. En op 25 April zag ik een boompieper met uitwerpselen in de snavel uit het gras van de Ka-

naaldijk vliegen, de dijk, waarlangs ik op 20 Maart meerdere boompiepers had waargenomen. De vogel ging op een paaltje zitten en liet de uitwerpselen vallen. Dit tafereeltje is natuurlijk de „nestzoekers” welbekend. Ik heb het nestje niet kunnen vinden. Niemand, die wel eens getracht heeft boompiepers te vinden, zal mij dit kwalijk nemen! Ik kan mij temeer „verontschuldigen”, omdat het gras drijfnat was. We waren juist in de korte pauze tussen de regenbui en de sneeuwstorm. Ik had anders wel graag gezien, hoeveel jongen erin waren. Dit in verband met het bijzonder gure en natte April-weer. Ik heb dit jaar roodborsttapuiten gevonden met 2 en met 3 jongen, anders altijd 5 of 6, een enkele maal 4. Toch waren dit legfels van 5 eitjes. (Ik had deze 3 nestjes n.l. al met eitjes gevonden, een op 11 April en twee op 22 April).

Ik vermoed, dat het φ langer dan anders van het nest af heeft moeten blijven om voldoende voedsel te vinden, of in elk geval, dat de eitjes daar met dit uiterst gure weer niet tegen konden. Toch heb ik de stellige indruk, dat (althans bij de roodborsttapuiten, waarop ik mij bijzonder „toeleg”) de broedtijd niet later begonnen is. 3 Mei zag ik uitgevlogen jongen, 29 April werden 3 nestjes met vlugge jongen geringd; 8 Mei bezocht ik enkele territoria, die ik door het slechte weer niet had kunnen „bijhouden”. Overal waren de jongen uitgevlogen.

Ik had er wat voor over gehad, als ik van al deze paartjes had kunnen achterhalen, hoeveel jongen ze hadden. Die houden zich echter tussen het lange gras verscholen. De oude vogels vertellen wel zeer duidelijk: „Wij hebben uitgevlogen jongen”, maar ze zeggen er niet bij hoeveel.

Waarnemingen over het aantal jongen dit jaar bij de vroeg broedende vogels, zouden m.i. bijzonder interessant zijn.

3. Europese Kanarie. *Serinus canarius germanicus* (Laubm.).

Leek mij verleden jaar talrijk, althans in Maastricht. In onze tuin broedden in 1949 drie paartjes. Aankomst der $\delta\delta$, afgaande op de zang in de territoria, op 10, 13 en 14 April. Eén der paartjes, waarvan de jongen uitvlogen op 3 Juni, begon weer te nestelen op 17 Juni. Dit nieuwe nestje bestond van buiten bijna geheel uit groen, pas gemaaid gras; lag 10 à 12 m

van het eerste nest en werd in 1½ dag voltooid. Ik „betrapte” het ♀ 17 Juni om 1 uur practisch bij het dragen van haar eerste sprietje, 18 Juni werkte ze flink door en de volgende dag 's morgens was er al een eitje.

Een ander paartje nestelde op 2 Mei, dit nestje werd niet voltooid, niet „gevoerd” van binnen. Het vreemde was, dat het ♀ er toch telkens lange tijd op zat. Op 8 Mei bijv. nog elke keer, dat ik erlangs kwam. Er kwamen echter geen eitjes in. Het paartje was op 15 Mei opnieuw aan het nestelen en gebruikte daarvoor veel materiaal van het eerste nestje. Nu kwamen er 4 eitjes in, 3 jongen vlogen op 16 Juni uit.

Zou dit ♀ te jong en nog niet geheel geslachtsrijp geweest zijn? Het is een feit, dat ik op 22 Aug. pas uitgevlogen jonge kanaries heb gezien, een ander jaar op 20 Aug.; op 20 Aug. 1946 b.v. ringde ik nog een nestje. Ik begin dan ook te vermoeden, dat meermalen 3 broedsels grootgebracht worden.

Ik nam in 1949 de soort ook waar (een zingend ♂) in de tuin der P. Jezuiten, van de P. Franciscanen, Ziekenhuis Calvariënberg, in de iepen op de „Kommen”, voor het eerst (1948) op „de Scharck” langs de Mergelweg, waar ik op 25 Mei een ♂, een ♀, de baltsvlucht en een copulatie waarnam. Eveneens in het park bij de Pietersbrug (begin der Lambertuslaan) en in de villatuin tegenover de hoeve „Nekum”.

4. De tapuit. *Oenanthe oenanthe oenanthe* (L.).

Ook in 1949 heeft deze weer op het Stort gebroed. Ik zag hem voor het eerst op 11 April. Tevens zag ik daar toen 2 beflijsters, een ♂ en ♀.

De tapuit broedde deze keer in een oeverzwaluwpijp. Op 9 Juni waren de vogels druk hun jongen aan het voeren. Maar op 10 Juni was de opening met modder dichtgestopt. Laten we voorzichtig zijn bij het bekijken van een nestje!

5. Roodkopkluwier. *Lanius Senator Senator* L.

Tussen Heugem en Oost-Eijsden zag ik een exemplaar op 29 Juli 1949, dicht bij het overzetveer. Zéér vermoedelijk was dit een ♀. Op 30 Juli zag ik daar een jong, dat al duidelijk naar het volwassen kleed begon te kleuren, vooral aan de kop. Op 4 Aug. een ♂ en op 5 Aug. 2 jongen, steeds in precies hetzelfde gebied. Best mo-

gelijk, dat de soort ook daar gebroed heeft. Het is ook geenszins uitgesloten, dat het slechts omzwingingen betreft van de broedvogels van het Haarder Broek, waarover de heer K. Stevens enige gegevens gepubliceerd heeft. Op 29 Juli vonden wij op het prikkeldraad 2 opgeprikte jonge veldmuisjes.

6. Kleine plevier. *Charidrius dubius curonicus*.

Heeft in 1949 weer gebroed op hetzelfde terrein langs het Juliana-kanaal. Op 7 Mei waren de jongen uit. Op 14 Mei vonden wij nog één der geringde jongen terug. Hoewel deze al zeer snel kunnen lopen, drukken ze zich bij gevaar en bewegen zich dan volstrekt niet meer, zelfs als men ze aanraakt. Beide oude vogels waren reeds op de broedplaats op 26 Maart.

7. Het is mij opgevallen, dat ik in 1949 op de Maasweiden tussen Borgharen en Itteren (28 Mei en 4 Juni) geen enkele kwartelkoning hoorde. In 1948 hadden wij 'er verscheidene gehoord. Op 28 Mei vloog een zwarte stern boven de Maas. In de herfst van 1948 zag ik vaak, dat zwartkopmeesjes in onze tuin de vruchtjes uitpikten van *Salvia glutinosa* (Kleverige salie). Een onderzoek wees uit, dat vele kelken leeg waren. Slechts onrijpe vruchtjes waren nog over. Ik vermeld dit in verband met hetgeen de heer van Beneden ons indertijd vertelde over deze meesjes en een andere lipbloemige, de hennepnetel (*Galeopsis tetrahit* L.).

De Europese kanarie eet veel zaad (en bloempjes geloof ik) van *Poa annua*. Ook zag ik ze zaad eten van klein kruiskruid (*Senecio vulgaris*) en rots-schildzaad (*Alyssum saxatile*).

De wouw heb ik in 1949 in zijn overwinteringsgebied tussen Heugem en Oost voor het eerst gezien op 30 November. Hij was dit jaar eerder weg dan anders. Begin Febr. ben ik er niet geweest. In de tweede helft van Febr. of in Maart heb ik hem niet meer gezien. Groot was dan ook onze verbazing, toen we op 1 April 1950 daar een wouw laag over ons heen zagen vliegen, die langzaam naar de bossen van Gronsveld vloog en over de boshelling verdween. Hij vloog in O., iets N.O. richting.

8. Roodborsttapuit. *Saxicola torquata rubicola* (L.).

In de Lev. Natuur van April 1949 (Jaarg. LII Afl. 4) staat een interessant artikel: Waarne-

mingen bij een klauwierennest, door P. Se-
venster.

Waargenomen werd, dat bij gevaar in de buurt, het ♂ veel behoedzamer het nest naderde dan het ♀. Het ♂ deed dit langs een omweg of gaf zelfs zijn prooi aan het ♀ over en vertoonde zich niet meer bij het nest. Schrijver vermoedt, dat de verklaring dezer instinctieve handeling ligt in de sprekender kleuren van het ♂, die het nest eerder zouden verraden. Ik besloot dit eens na te gaan bij de roodborsttapuit. Deze soort vertoont een nog wel sterker sexueel dimorfisme, komt overal voor en is als vogeltje van open terrein en door zijn gedrag (op paaltjes, takjes en dorre stengels gaan zitten) uitstekend waar te nemen. Het bleek echter gauw, dat beide soorten niet vergelijkbaar zijn in dit opzicht. Het door de vegetatie naar het nest sluipen van de grauwe klauwier (en bijv. grasmus, tuinfluiter, braamsluiper, heggemus) of het laatste stuk lopend afleggen (als bijv. geelgors, leeuwerik en boompieper) komt bij de roodborsttapuit niet voor. Geheel in overeenstemming met zijn gewoonte bij het voedselzoeken vliegt hij van uitkijkpost tot uitkijkpost en vanaf een laatste vlak bij het nest ineens erheen. Zijn reactie op gevaar bestaat in aarzeling om naar de laatste uitkijkpost te vliegen en vooral om vandaar naar het nest te vliegen. Wat ik tijdens waarnemingen bij ± 20 nestjes met jongen opmerkte, is aldus samen te vatten:

a. Natuurlijk kan men zich op zó grote afstand bevinden, dat zowel ♂ als ♀ gewoon doorgaan met voeren. Wat de grootte van deze afstand betreft, bestaan grote verschillen, een kwestie van aanpassing. Op het Stort met overal werklui en „schattendelvers” is deze bijv. heel wat kleiner dan op een eenzaam plekje.

b. Wordt deze afstand kleiner, dan reageert vrijwel steeds het ♀ heel wat eerder. Zij is veel voorzichtiger. Het kwam vaak voor, dat een ♀ met voer in de buurt van het nest zat, terwijl het ♂ ergens voer zocht. Het ♀ wachtte dan tot het ♂ met voer verscheen, zonder enige of na geringe aarzeling naar het nest vloog, waarop het ♀ dan volgde, als het ♂ er uit vloog. Het kwam vaak genoeg voor, dat het ♂ het eerst twee of drie keer moest „voordoen”. Geen wonder, dat ik aanvankelijk dacht, dat het bij de roodborsttapuit net andersom was als bij de grauwe klauwier!

c. Wordt deze afstand nog kleiner, dan geeft het ♂ het voeren op, slikt zijn prooi in en komt weinig of niet meer in de buurt. Het ♀ geeft het niet op, aarzelt wel lang, maar gaat tenslotte voeren. Haar voederdrift of verzorgingsinstinct is veel sterker.

Tijdens deze waarnemingen vond ik op 23 Juni een nest met 5 eitjes. Op 9 Juli waren er 5 kleine jongen; het ♀ broedde dus op 23 Juni pas enkele dagen. Daar ik geen ♂ in de buurt zag, ben ik hier vaak teruggekomen. Nooit heb ik er een ♂ gezien. Het ♀ voerde steeds alleen de jongen en heeft ze met succes grootgebracht. Een geval van bigamie of is het ♂ in het begin omgekomen?

Tijdens mijn vele bezoeken aan de wouw in de afgelopen winter trof ik daar steeds een paartje roodborsttapuiten op dezelfde plaats, die klaarblijkelijk overwinterd hebben. Winterwaarnemingen van de roodborsttapuit had ik al eens een enkele maal meer gedaan, maar ik kon nooit duidelijk overwinteren constateren. Het ♂ was opvallend mooi gekleurd en droeg niet het gewone winterkleed.

Br. AGATHO.

BOEKBESPREKING.

Sulzer, F. G., Versuch einer Naturgeschichte des Hamsters. — Nach dem 1774 in Göttingen und Gotha erschienenen Original, zum 175. Jubiläum der Drucklegung und zum 200. Geburtstag seines Verfassers unter Zufügung eines Lebensbildes von Friedrich Gabriel Sulzer (1749—1830) neu herausgegeben von Dr. Hans Petzsch. — 1949, 197 pp., 5 figs., 16 platen, Verlag Naturkunde, Hannover und Berlin-Zehlendorf.

Petzsch, H., Der Hamster. — Die neue Brehm — Bücherei, das Leben der Tiere und Pflanzen in Einzeldarstellungen, Herausgeber: Dr. Kleinschmidt. — 1950, 56 pp., 26 figs., Leipzig.

Zelden zal het voorkomen in de geschiedenis van het zoogdieren-onderzoek dat het na 175 jaar de moeite waard is om een herdruk van een publicatie te laten verschijnen, en nu niet om piëteits-overwegingen of uit oogpunt van historische waarde-argumenten, doch om innerlijke

gronden. Wanneer H a n s P e t z s c h, die ruim 20 jaar aan het hamsteronderzoek gewerkt heeft, in het Voorwoord schrijft: „Auch heute noch, nach 175 Jahren, ist dieses ...Bändchen für den Spezialforscher unerlässliches und keineswegs überwundenes Standardwerk geblieben“, dan is daarmee tegelijkertijd de inhoud van het levenswerk van S u l z e r op de juiste wijze getekend en tevens door het nageslacht hulde gebracht aan deze eminente onderzoeker uit de „Goethezeit-Forschung“. Doch tegelijkertijd is deze herdruk van S u l z e r een monographie geworden over de beruchte graanrover. De oorspronkelijke Duitse tekst, in gothisch schrift uitgevoerd, heeft een modern aanzien gekregen zonder dat iets aan de gedachten-gang van S u l z e r zelf veranderd is. Verklarende en toelichtende voetnoten vergemakkelijken het om wat voor ons nu duister is in de oorspronkelijke uitgave, beter te begrijpen. Jammer is het evenwel dat de paginering van S u l z e r's boekje niet gehandhaafd kon worden of in margine aangegeven werd. Voor een onderzoeker die zich speciaal met de hamster bezighoudt blijft het dus een geboden eis om het heel zeldzaam geworden werk toch te raadplegen. Doch ik denk wel dat iedere onderzoeker met vreugde zal begroeten hoe P e t z s c h in enkele bladzijden (pp. 118—126) een uitstekend overzicht geeft van de hamster-onderzoekingen sinds het verschijnen van S u l z e r's uitgave. Pp. 126—130 geven volgens rubrieken gerangschikt, een uitvoerige literatuurlijst van de voornaamste publicaties over de hamster verschenen. Gemakkelijk is nu te zien welke hamsterproblemen tot nu toe niet onderzocht zijn.

Het boekje eindigt met een levensbeschrijving van S u l z e r. In verhouding tot het overige gedeelte is dit hoofdstuk onevenredig groot geworden, maar wij moeten bewondering hebben voor P e t z s c h, die zich hier toont als een geboren geschiedschrijver en die tijd noch moeite gespaard heeft om een levensbeeld van de eerste hamster-onderzoeker te ontwerpen. Tevens is dit hoofdstuk een belangrijke bijdrage tot een betere kennis van de Duitse zoölogische wetenschap in die dagen.

Behoort het bovengenoemde boekje tot de „vakliteratuur“ in de juiste betekenis van het woord niet minder betekenis heeft het deeltje van „Die neue Brehm-Bücherei“, waarin

P e t z s c h, voor een grotere lezerskring alle goede en minder goede eigenschappen van de hamster naar voren brengt. In dit werkje vindt men op eenvoudige wijze neergelegd alles wat heden van de hamster bekend is. Wat dit deeltje bijzonder aantrekkelijk maakt is de serie prachtige foto's die van de „korenwolf“ gemaakt zijn. Te vergeefs zal men in de literatuur naar dergelijke prachtige afbeeldingen van de hamster zoeken.

Wanneer men beide deeltjes doorgenomen heeft komt onwillekeurig de wens naar voren: was van alle zoogdieren van West-Europa maar zoveel bekend. Doch het ziet er niet naar uit, dat deze wens de eerste decennia in vervulling zal gaan. Zowel de systematische als de biologische zijden van het zoogdieren-onderzoek stuiten op vele moeilijkheden. Slechts weinigen kunnen er al hun aandacht en krachten aan besteden. S u l z e r en P e t z s c h behoren tot de gelukkigen, die hun leven aan de studie van één dier hebben kunnen wijden. En nog kan men niet zeggen dat nu alles van de hamster bekend is geworden. Misschien komt er nog eens een tijd dat zoogdieren net zoveel aantrekkingskracht uitoefenen op de „amateur“ zoals nu vogels en insecten doen. Dan zou onze onwetendheid spoedig in alwetendheid overgaan.

A. M. HUSSON.

A. Middelhoek, Een vijver in Nederland. De jaarcyclus van het eencellige leven in een vijver. Met 300 afbeeldingen. Uitg. N.V. W. J. Thieme en Cie, Zutphen. Geb. f 7.50.

Het punt-dicht van Jacob Cats, waarmee de schrijver zijn boek begint, is hier wel bijzonder op zijn plaats. De stof immers, die schr. behandelt, heeft men als het ware in eigen hof bij de hand, terwijl de constellatie van deze boeiende microwereld haast voor iedereen nog een gesloten boek is. Het bezwaar, dat de beginnening in de planktonstudie uitsluitend op zware buitenlandse litteratuur was aangewezen, is door de uitgave van deze overzichtelijke en duidelijk geïllustreerde handleiding geheel ondervangen. Het zal menig beoefenaar van de studie der plantaardige en dierlijke eencelligen over de moeilijke eerste schreden heen helpen en hen tot enthousiaste onderzoekers maken.

Stichting
HET
LIMBURGSCHE
LANDSCHAP

Natuur en Landschap zijn steeds onafscheidelijk verbonden en beider belangen gaan altijd samen. Door bescherming van het landschap wordt ook de planten- en dierenwereld in bescherming genomen. Steunt daarom de Stichting „Het Limburgsche Landschap“ in haar streven en geeft U op als contribuant, voor een **minimumbijdrage f 3.50 per jaar** aan het Secretariaat:

**OUDE TWEEBERGERPOORT 1A - TELEF. 5373
MAASTRICHT**

HOTEL *Ons*
Krijtland
EPEN

Wed. J. Bessems-Mordant

TELEFOON K 4455 No 213

gelegen nabij Onderste en Bovenste Bos, op het vuursteeneluvium van Eperheide, biedt de toerist te midden van een weelderige natuur een goed verzorgde dis en een prettige bediening.

JAC. BOUTEN

(v.h. Leo Bouten)

Ministeriëel erkend

**Zoölogisch
Preparateurs-bedrijf**

Straalseweg 15, VENLO

Tel. K 4700-2303

*Natuurgetrouw opzetten van alle
soorten dieren.*

*Opgezette dieren voor verkoop
uit voorraad leverbaar.*

Vraagt offerte.

Adres voor Zuid-Limburg: H. VAN HEES,
Stationstr. 28, ELSLOO - Tel. K 4402-477

VOOR MAASTRICHT
UW HOTEL

* BEAUMONT *

*

STATIONSTRAAT
TELEFOON K 4400-3385

GOFFIN-DRUK
KWALITEITS-WERK

WIJ DRUKKEN OOK DIT BLAD

C.V. DRUKKERIJ $\frac{1}{11}$ CL. GOFFIN
NIEUWSTRAAT 9 - TEL. 2121 - MAASTRICHT

MAASTRICHT

DE HISTORISCHE STAD. RIJK AAN
MONUMENTEN. UITGANGSPUNT VOOR
TOERISTISCHE WANDELINGEN IN
HET LIMBURGSE HEUVELLAND EN
NAAR DE BEFAAMDE GROTTEN VAN
DE ST. PIETERSBERG.

VERWACHT U!

INLICHTINGEN:

INFORMATIEBUREAU V.V.V.
MAASTRICHTSE BRUGSTRAAT 7
TELEFOON K 4400. No. 2814.

Ontspanningsoord Fort St. Pietersberg

MAASTRICHT - TELEFOON 2837

OP DE NOORDPUNT VAN DE ST. PIETERSBERG
IN DE ONMIDDELLIJKE NABIJHEID VAN
MAASTRICHT GELEGEN.

RIANTE VERGEZICHTEN OVER DE STAD,
DE MAAS EN DE JEKERVALLEI.

EXPL. F. A. RUTTEN